

Ljiljana Krstić*
Marko M. Milović**

UDK 341.322.5-058.65(497.5)"1991/1995"
341.322.5-058.65(497.115)"1998/2001"
327.7/8

DOI: 10.5937/MegRev2102099K

Stručni članak

Primljen 15.04.2021.

Odobren 26.04.2021.

REŠAVANJE PITANJA NESTALIH LICA SA OSVRTOM NA ULOGU MEĐUNARODNE ZAJEDNICE***

Apstrakt: *Postojanje problematike nestalih lica su nužna posledica oružanih sukoba, pa i sukoba nastalih na tlu nekadašnje Jugoslavije. Nakon dvadeset i više godina i dalje imamo prilično veliki broj lica za kojima se traga, a koja se vode kao nestala. Ukazano je na pokušaje međunarodne zajednice da pomogne u rešavanju ovih bolnih pitanja, koje se naročito tiču njihovih porodica, a koji su nastali kako u vreme oružanog sukoba, tako i posle njega, naročito u Hrvatskoj i na teritoriji Kosova i Metohije. S tim u vezi dat je osvrt na Deklaraciju o ulozi države u rešavanju pitanja nestalih lica iz 2014. godine koju su potpisale četiri države regiona, i koja bi trebala da bude podstrek u rešavanju ovog pitanja.*

Ključne reči: *rešavanje pitanja nestalih lica, uloga međunarodne zajednice, deklaracija država regiona*

---

* Komisija za nestala lica, Beograd, Srbija; doc.drljiljanakrstic@gmail.com

** Pravni fakultet, Megatrend univerzitet, Beograd, Srbija; mmilovic@megatrend.edu.rs

*** Rad je rezultat projekta FPKNLVS – Značaj i uloga pravnih nauka u rešavanju problematike nestalih lica u oružanim sukobima na prostorubivše SFRJ i AP Kim. Projekat je pokrenut sporazumom Pravnog fakulteta sa Komisijom za nestala lica Vlade Republike Srbije.

1. Uvodna razmatranja

Svaki oružani sukob sa sobom nosi teške, zastrašujuće posledice koje pogađaju stotine hiljada ljudi. U tim sukobima mnogi su izgubili svoje najbliže, ili su bili prinuđeni da napuste svoje domove, od kojih se većina nikada neće moći vratiti, jer nemaju gde. Mnogi su stekli trajni invaliditet od posledica oružanih dejstava ili pretrpljene torture. Pored toga, oružane sukobe karakteriše i veliki broj prisilnih nestanaka ljudi kao posledica kršenja više osnovnih ljudskih prava koja su čoveku, kao ljudskom biću data rođenjem i kao takva garantovana najvišim nacionalnim i međunarodnim pravnim aktima i instrumentima. Prisilni nestanci imaju razorno dejstvo na porodicu i njene članove, lokalnu zajednicu, ali i društvo u celini. Za preživjele članove porodica to je lična tragedija i od trenutka nestanka smenjuje se užas koji u sebi nosi slutnju i nagoveštaj nemilosrdnog kraja sa nadom da se ipak još nešto može učiniti za spas onoga koga su izgubili.

Slede pokušaji da se dođe do bilo kakvog odgovora koji bi ublažio bol, nezvesnost i patnju, ali pravog odgovora i rešenja nema ili se na njega čeka godinama, decenijama, a možda ga za njihovog života neće ni biti i taj teret će se preneti na buduća pokolenja. Porodice nestalih lica decenijama žive u zamrznutoj patnji, bez istine o sudbini svih najbližih, bez mogućnosti da dostojno sahrane njihove posmrtno ostatke, obeleže grobno mesto, da ih ožale i da nastave sa životom koji neumitno prolazi. Mnogi su izgubili decu, supružnike, roditelje, braću, sestre, one koje su im bili podrška i nada, hranitelji, one koje su voleli i koji su njih voleli. Mnoga pitanja ostala su i ostaju bez odgovora.

Ekonomska i politička kriza na prostoru bivše SFRJ koja je i prethodila njenom raspadu poslednjih decenija prošlog veka (izazvana, između ostalog, porastom nacionalizma i separatizma u tadašnjim republikama Slovenije i Hrvatske kako bi se stvorili uslovi i napravila atmosfera za njihovo otcepljenje) dovela je, između ostalog, do serije incidenata, zastrašivanja lica srpske i drugih nacionalnosti, opsade objekata i napada na kasarne i pripadnike bivše Jugoslovenske narodne armije (JNA), koja je u to vreme bila jedina legitimna i multinacionalna vojska tadašnje zajedničke države SFRJ. Nakon osamostaljenja Slovenije, oko 26.000 ljudi iz drugih jugoslovenskih republika ostalo je bez državljanstva ili prava na boravak u Sloveniji (tzv. „izbrisani“). Situacija u Republici Hrvatskoj je bila dodatno pogoršana činjenicom da je srpski narod, kao žrtva genocida koji je sproveo ustaški režim tokom Drugog svetskog rata, bio ponovo izložen masovnim kršenjima ljudskih prava, otpuštanjima sa posla, privođenjima iz kuća i sa radnih mesta, pa i likvidacijama, posebno istaknutih građana.

Tokom 1991. godine, do dolaska mirovnih snaga, na području Hrvatske evidentirano je oko 2700 lica srpske i drugih nacionalnosti, koja su stradala od hrvatskih paravojnih formacija. Na tom području stanovništvo srpske nacionalnosti i pripadnici bivše JNA, uključujući i vojnike na odsluženju redovnog vojnog roka, bili su izloženi napadima, etničkom čišćenju i likvidacijama ili su

odvođeni u logore i mučilišta (ubistvo porodice Zec u Zagrebu, zločini nad srpskim civilima u Kipu, Marinom selu, Pakračkoj poljani, napadi, ubistva i etnička čišćenja na području Istočne Bilogore i u Grubišnom Polju, napad i etničko čišćenje 26 srpskih sela u Požeškoj kotlini, zločini nad srpskim civilima u Vukovaru, Paulin dvoru i Sarvašu, odvođenje i likvidacije civila i napadi na kasarne u Bjelovaru, Karlovcu, uključujući i likvidaciju rezervista na Koranskom mostu, u Gospiću, Osjeku, Sisku, Zadru i drugim mestima). Za vreme oružanih sukoba na teritoriji bivše SFRJ jedan od najozloglašnijih logora (formiran 1992. godine na mestu nekadašnje ratne luke JNA) bio je logor Lora kod Splita, gde su svi-repo mučeni i likvidirani zarobljenici srpske, ali i drugih nacionalnosti, najpre sa prostora Hrvatske, a kasnije Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Žaloso je da hrvatska strana nije dostavila nijedan odgovor na više puta ponovljene zahteve Komisije za utvrđivanje činjenica i rešavanja slučajeva nestalih lica koji se mogu dovesti u vezu sa ovim logorom.

2. Osvrt na ratna dešavanja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini koja su imala za posledicu veliki broj nestalih lica

Dalja eskalacija krize na prostoru bivše SFRJ, koja je 1991. godine na području Hrvatske, a kasnije i Bosne i Hercegovine prerasla u intenzivne oružane sukobe, suočila je i zaraćene strane i međunarodnu zajednicu sa mnogobrojnim teškim humanitarnim posledicama: prekinutim porodičnim vezama, velikim brojem lica lišenih slobode, nestalim, smrtno stradalim, izbeglim i prognanim licima, kao i oružanim napadima na kolone bivše JNA tokom mirnog povlačenja iz BiH (Sarajevo i Tuzla). Procenjuje se da je tokom oružanih sukoba u BiH stradalo oko 100.000 ljudi, dok je raseljeno oko 1.800.000. Broj žrtava u BiH se još utvrđuje i verifikuje. Prema podacima Republičkog centara za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica Republike Srpske, broj srpskih žrtava (na osnovu 89.273 obrađena dokumenta) iznosi 34.930, u periodu 1991–1995. godine. Prema podacima Centra, najveći broj je stradao tokom 1992. godine, njih 13.323. Više od 2500 lica srpske nacionalnosti stradalo je na najbrutalniji način u zločinima koji su se dogodili na području Srebrenice, Bratunca i Zvornika tokom 1992. i 1993. godine, što je potrebno do kraja istražiti kako bi se počinioci priveli pravdi, ali i u kontekstu događaja i zločina koji su se dogodili u Srebrenici i oko nje u julu mesecu 1995. godine, sa posebnim osvrtom na ulogu međunarodnog faktora u ovim tragičnim događajima¹.

Paralelno sa eskalacijom sukoba na prostoru bivše SFRJ pokušavano je u više navrata i proces političkog rešavanja sukoba, vođeni su pregovori u kojima su, pored strana u sporu, u ulozi posrednika učestvovala i međunarodne organizacije. Težina situacije i sve izvesnije izbijanje sukoba u Bosni i Hercegovini doveli

¹ Izveštaji o radu Komisije za nestala lica – www.kznl.gov.rs

su do toga da Savet bezbednosti UN preduzme niz mera, uključujući upućivanje mirovnih snaga UN na osnovu Sporazuma o planu mirovnih operacija u Jugoslaviji (tzv. Vensov plan). Savet bezbednosti UN ozvaničio je taj plan Rezolucijom 743 od 21. februara 1992. godine, osnovao snage UN za zaštitu (UNPROFOR) i ustanovio Zaštićene oblasti UN u Republici Hrvatskoj (ZOUN), sa osnovnim ciljem da sve osobe koje žive u njima budu zaštićene od straha i oružanih napada. Primenom mirovnog plana završila se jedna i počela druga faza oružanih sukoba u Hrvatskoj! Vensov plan je više puta menjan, njegova implementacija na terenu odvijala se teško i sporo, uz mnoga kršenja odredbi tog plana, posebno onih koje su se odnosile na zaštitu stanovništva u ZOUN. Iako su se jedinice bivše JNA u skladu sa Rezolucijom povukle iz Hrvatske i linije razdvajanja stabilizovale, samo do kraja 1992. godine evidentirano je nekoliko stotina kršenja primirja. Van administrativnih linija tih oblasti, u rubnim područjima, ostalo je preko stotinu mesta naseljenih sa više od 50.000 stanovnika, uglavnom srpske nacionalnosti, koja su već u aprilu 1992. godine bila izložena napadima hrvatskih snaga. To je bio početak serije incidenata. U junu 1992. godine u napadu hrvatske vojske na položaje srpske teritorijalne odbrane na Miljevačkom platou, u prisustvu UNPROFOR-a, poginulo je 40 srpskih teritorijalaca. Porođicama nije bilo dozvoljeno da odmah preuzmu posmrtnu ostatku poginulih, a srpskim zarobljenicima je bilo naređeno, pod pretnjom smrti, da tela poginulih saboraca bace u krašku jamu. Posmrtni ostaci 12 lica, čija identifikacija nije bila moguća u to vreme, pokopani su na kninskom groblju kao NN lica. Hrvatska strana ni do danas, i pored više zahteva porodica i Komisije da se izvrši njihova ekshumacija radi konačnog utvrđivanja identiteta metodom analize DNK, nije preduzela konkretne aktivnosti.

U jeku realizacije Vensovog plana i Rezolucije 762. od 26. juna 1992. godine, iskoristivši zaokupljenost međunarodne zajednice situacijom u Bosni i Hercegovini, Hrvatska je izvršila još jedan upad u ZOUN, sektor Jug, 22. januara 1993. godine (tzv. Maslenička operacija). U ovom napadu najviše su stradala srpska sela Islam Grčki, Kašić i Smoković, dok su Srbi iz etnički mešovitih sela bili proterani ili ubijeni. Na ovim prostorima je, pored izvršenog etničkog čišćenja, poginulo 348 srpskih vojnika i civila, među kojima 35 žena i troje dece, dok je u zbegovima, kao direktna posledica napada, umrlo preko 150 civila. Kada se počelo sa realizacijom Erdutskog sporazuma i kada je usvojena Rezolucija br. 815 Saveta bezbednosti, 9. septembra 1993. godine, Hrvatska je iznenada izvršila napad na srpska sela južno i jugoistočno od Gospića, u području Medačkog džepa. U ovoj akciji hrvatske vojske ukupno je poginulo i nestalo 88 lica, od čega 46 vojnika, 8 policajaca i 36 civila, među njima 17 žena. Hrvatska strana je 17. septembra 1993. godine predala srpskoj strani 52 tela. Rezultati pregleda tela i prirode povreda upućuju na zaključak da se radilo o sistematskom ubijanju zarobljenih i ranjenih. Pripadnici UNPROFOR-a su, nakon što su u direktnoj borbi ušli u ovo područje, izvukli još 18 tela, od kojih je većina bila izmasakrirana. Pomenuti napadi

i njima slični imali su za posledicu stotine mrtvih, hiljade proteranih, a kulminirali su tokom akcija hrvatske vojske i policije „Bljesak“ i „Oluja“.

Tek u aprilu 2000. godine istražitelji Haškog suda ekshumirali su prvu srpsku masovnu grobnicu na lokaciji Obradović Varoš u Gospiću, gde su u septičkoj jami pronađeni posmrtni ostaci 11 žrtava iz ove operacije, od kojih je 6 identifikovano metodom analize DNK.

Akcija hrvatske vojske i policije „Bljesak“ (koja je započeta 1. maja 1995. godine na teritoriji Zapadne Slavonije koja je bila u sastavu tadašnje Republike Srpske Krajine) izvedena je sa namerom etničkog čišćenja prostora Zapadne Slavonije. U vreme napada, područje Zapadne Slavonije bilo je pod zaštitom snaga UN. Za samo 36 sati proterano je oko 15.000 Srba, više od 300 ih je ubijeno ili nestalo. Oko 1500 pripadnika Srpske Vojske Krajine je zarobljeno, a većina je odvedena u logore u Bjelovaru i Virovitici. Izbeglička kolona Srba koji su se spasavali pred hrvatskom vojskom i policijom bila je gađana avionskim bombama i topovskim projektilima. Potom je usledila i akcija hrvatske vojske i policije „Oluja“, u kojoj je poginulo i nestalo preko 1850 Srba, a proterano najmanje 220.000 stanovnika nekadašnje Republike Srpske Krajine. Operacija oružanih snaga Republike Hrvatske, uz podršku NATO te jedinica Hrvatskog veća obrane i Armije BiH, započela je 4. avgusta 1995. godine agresijom na prostor nekadašnje Republike Srpske Krajine. Srbi su tada krenuli u do tada najveću seobu, većina u Republiku Srbiju, a jedan deo u Republiku Srpsku. I pored prestanka otpora vojske Republike Srpske Krajine, hrvatska vojska sa saveznicima nastavila je da sistematski ubija Srbe koji ili nisu hteli ili nisu mogli da napuste vekovna ognjišta, kao i lica u izbegličkim kolonama koja su se povlačila prema Republici Srpskoj. Deo srpskog stanovništva, koje su činili uglavnom stari i nemoćni koji nije mogao ili nije želeo da napusti svoje domove, oteran je u logore.

Ovim akcijama je prostor na kojima su živeli Srbi opustošen, a njihove kuće opljačkane, porušene i zapaljene; nisu bile pošteđene ni crkve ni srpski kulturno-istorijski spomenici ni antifašistički spomenici. U to vreme Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija još nije bio doneo nikakve kaznene mere protiv hrvatskih vlasti i vojske, osim „snažne osude hrvatske vojne ofanzive velikih razmera“. Tokom oružanih sukoba u Hrvatskoj u periodu od 1991. do 1995. godine poginulo je i nestalo oko 7000 lica srpske nacionalnosti, a za period od 1991. do 1997. godine broj izbeglih i ratom ugroženih iznosi 350.123. Najveći broj, oko 65% lica srpske nacionalnosti u Hrvatskoj, stradao je u periodu od 1992. do 1995. godine u Zaštićenim oblastima UN. Takođe, u proleće 1992. godine, posle serije pojedinačnih incidenta, Bosnu i Hercegovinu su zahvatili intenzivni oružani sukobi sa najtežim odlikama građanskog rata, praćeni teškim kršenjima međunarodnog prava, a veliki broj žrtava (poginula, nestala, raseljena i izbegla lica) ubrzao je internacionalizaciju tih sukoba i uključivanje velikog broja faktora, i u sukob i u njegovo rešavanje. Posledice oružanih sukoba i kršenja humanitarnog prava u oružanim sukobima na prostoru bivše SFRJ zahtevale su hitno reagovanje, a

broj onih kojima je bila potrebna pomoć i koji su je očekivali stalno se uvećavao. Međunarodne humanitarne organizacije (prvenstveno Međunarodni komitet Crvenog krsta) pokušavale su u više navrata, zbog problema u kvalifikaciji sukoba, a sa namerom da se primene zaštitna pravila MHP, da između strana u sporu uspostave humanitarni dijalog koji se ne bi doticao pitanja političke prirode. Postizanjem Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, koji je posle tronedeljnih pregovora u vazduhoplovnoj bazi Rajt-Paterson kod Dejtona, u američkoj državi Ohajo, parafiran 21. novembra 1995. godine, a potpisan 14. decembra 1995. godine u Parizu, zvanično su prestali oružani sukobi u Bosni i Hercegovini (1992–1995), a time i na prostoru bivše SFRJ. U okviru dejtonskog procesa potpisan je i bilateralni Sporazum o saradnji u traženju nestalih lica između SR Jugoslavije i Republike Hrvatske, na nivou ministara inostranih poslova. Tim sporazumom, kao i relevantnim odredbama Dejtonskog sporazuma, osigurane su pretpostavke i osnove saradnje u rešavanju pitanja lica koja se vode kao nestala u oružanim sukobima na prostoru bivše SFRJ.

3. Osvrt na ‘ulogu’ međunarodnih faktora u vezi oružanih sukoba na Kosovu i Metohiji i nestalih lica

Izgledalo je da će se po okončanju sukoba na prostoru Hrvatske i Bosne i Hercegovine međunarodna zajednica baviti rešavanjem brojnih otvorenih pitanja i posledica teških sukoba. Na žalost, posledice ne samo da nisu sanirane već je rešavanje teritorijalnih pitanja i zatvaranje u okvire novostvorenih država (Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine) znatno otežalo rešavanje pitanja nestalih lica. U isto vreme dolazi do značajne eskalacije sukoba na teritoriji AP KiM, gde teroristička organizacija tzv. Oslobođilačka vojska Kosova (OVK), uz podršku raznih međunarodnih struktura, intenzivira napade na pripadnike državnih organa i institucija Republike Srbije, koji su legalno delovali u AP KiM. Paralelno sa tim, tzv. OVK intenzivira napade na civilno stanovništvo srpske nacionalnosti. Na meti ove terorističke organizacije našli su se i pripadnici ostalih etničkih zajednica (Romi, Egipćani, Aškalijske, Muslimani, Goranci, ali i Makedonci, Crnogorci i Bugari, koji su živeli na prostoru AP KiM). Na meti su posebno bili pripadnici albanske nacionalnosti koji nisu podržavali aktivnosti ekstremističkih grupa okupljenih oko ove terorističke organizacije. Internacionalizacija sukoba započela je uspostavljanjem Kosovske verifikacione misije (KVM) 1998. godine odlukom donetom na 193. plenarnom zasjedanju Stalnog saveta OEBS, čiji je zadatak bio da nadgleda poštovanje Rezolucije 1199 Saveta bezbednosti UN, kao i da istražuje, prikuplja dokumentaciju i izveštava o žalbama koje su se ticale kršenja ljudskih prava. Mandat OEBS je bio utvrđen „Sporazumom o OEBS-KVM“, koji je sklopljen između OEBS i SRJ 16. oktobra 1998. godine. Krajem decembra 1998. godine bilo je oko 400 članova međunarodnog i

250 članova lokalnog osoblja koji su radili za OEBS. KVM je tokom svog boravka u AP KiM dokumentovala veliki broj slučajeva kršenja ljudskih prava, što je objavljeno u zvaničnom izveštaju OEBS pod nazivom „Kosovo: kako viđeno, tako rečeno“. Objektivnost rada ove misije bila je dovedena u pitanje kada je za njenog šefa postavljen Vilijam Voker (glavni američki predstavnik u ovoj misiji). Njegov izveštaj o slučaju Račak (15. januara 1999. godine) predstavljao je prekretnicu koja je poslužila kao izgovor za kulminaciju ratne retorike usmerene protiv SRJ, kao i neposredni povod za početak NATO agresije, uz neuspelo potpisivanje Sporazuma u Rambujeu. KVM se povukla 20. marta 1999. godine, neposredno pred početak NATO udara. Intervencija je izvršena bez odobrenja Saveta bezbednosti UN i počela je 24. marta 1999. godine vazдушnim napadima, najpre na vojne ciljeve, a zatim i na privredne i civilne objekte, uključujući škole, zdravstvene ustanove, medijske kuće, verske objekte i spomenike kulture, što je prouzrokovalo velike ljudske gubitke, prisilne nestanke i otmice. Sukobi intenzivno traju sve do potpisivanja Kumanovskog sporazuma i donošenja Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti UN 10. juna 1999. godine.

Kada je uspostavljeno međunarodno civilno i bezbednosno prisustvo u skladu sa ovom rezolucijom, verovalo se da će teror nad Srbima, Albancima i ostalim pripadnicima etničkih zajednica prestati. Nažalost, teror se pojačao pa su se najveći i najteži zločini dešavali pred očima više od 40.000 pripadnika međunarodnih snaga bezbednosti čiji je mandat bio da zaustave sukobe i obezbede mir i sigurno i bezbedno okruženje za sve stanovnike AP KiM. Najveći broj ubistava, kidnapovanja, proterivanja i pljačke imovine, kao i brojna druga zlodela koje su počinili pripadnici tzv. OVK u vreme mandata međunarodne misije, govori o još jednom neuspehu međunarodnih snaga. Od 10. juna 1999. godine predstavnici OEBS-a su u mnogim situacijama učestvovali u asanaciji terena i pronalaženju posmrtnih ostataka na prostoru AP Kosova i Metohije. U većini slučajeva sačinjavani su izveštaji, ali sudbina pronađenih posmrtnih ostataka ostala je do danas nepoznata. Komisija za nestala lica je uvek ukazivala na značaj ove dokumentacije i izveštaja sa terena koje su sastavljali predstavnici OEBS, a koji se nalaze u sedištimae OEBS u Austriji i Poljskoj, za rešavanje slučajeva nestalih lica, ali bez rezultata. Predstavnici OEBS su više puta razgovarali sa komandantima zona tzv. OVK na temu poseta nelegalnim zatvorima o čijem je postojanju OEBS dobio dokaze.

Treba istaći da rešavanje pitanja nestalih lica na prostoru bivše SFRJ, uključujući i slučajeve nestanaka i otmica na prostoru Autonomne pokrajine Kosova i Metohije predstavlja važno humanitarno i političko pitanje, koje bi moglo pozitivno uticati na napredak u drugim oblastima i procesima značajnim za ceo region, kao što su povratak raseljenih i izbeglih lica, ponovno uspostavljanje poverenja između naroda, etničkih i verskih zajednica, unapređenje procesa pomirenja i trajna stabilizacija u regionu. Taj napredak u rešavanju pre svega pitanja nestalih lica uslovljen je spremnošću svih odgovornih vlasti

u regionu, a u tome je Srbija prednjačila, ali je nisu pratile i druge države. Očigledno je u pitanju nedostatak dobre volje i želje za rešavanjem ovog pitanja i njegovim 'skidanjem sa dnevnog reda' ili neka vrsta kalkulacija zbog nekih svojih interesa. Zbog toga je značajno usporen proces u kojem su države mogle dati veći doprinos i pružiti jaču podršku aktivnostima koje su značajne za pomirenje, kreiranje povoljnije političke radi postizanja konkretnih, pouzdanih i trajnih rešenja. Treba istaći i jednu poražavajuću činjenicu a to je da umesto napretka o otetim i nestalim licima imamo uskraćivanje informacija o tome što predstavlja grubo kršenje ljudskih prava članova njihovih porodica, kao i uskraćivanje informacija za kidnapovanja i druga nasilja koja predstavljaju zločine, a za koje svi učinioci bi morali snositi odgovornost.

U tom kontekstu posebno zabrinjavaju slučajevi nestanka i kidnapovanja na teritoriji Autonomne pokrajine Kosova i Metohije i njihova veza sa trgovinom ljudskim organima, na koje ukazuju saznanja i informacije bivšeg glavnog tužioca Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju Karle del Ponte (u knjizi „Lov“) i navodi iz Izveštaja specijalnog izvestioca Saveta Evrope Dika Martija o slučajevima kidnapovanja 300 lica srpske i drugih nacionalnosti i njihovom odvođenju u Albaniju, gde su bili podvrgnuti hirurškim zahvatima radi nelegalne trgovine ljudskim organima. S obzirom na to da ovakvi zločini ne predstavljaju samo grubo kršenje normi međunarodnog humanitarnog prava, već i osnovnih ljudskih prava, garantovanih temeljnim dokumentima Ujedinjenih nacija (UN), oni treba da budu predmet posebne pažnje UN i drugih relevantnih međunarodnih organizacija, kako bi se osiguralo njihovo otkrivanje, pronašli posmrtni ostaci žrtava, a počinioci priveli pravdi. S tim u vezi, u septembru 2011. godine Evropska unija je osnovala Specijalni istražni tim, čiji je zadatak da sprovede punu krivičnu istragu o navodima iz izveštaja specijalnog izvestioca Dika Martija, podnetog Parlamentarnoj skupštini Saveta Evrope januara 2011. godine.

Imajući u vidu ove informacije i izveštaje jasno je da je značajna uloga relevantnih međunarodnih organizacija i šire međunarodne zajednice u ovim procesima, kao i njihova odgovornost da se ovom pitanju pristupa po humanitarnom principu, u obimu i dinamici koji bi omogućili da se problem nestalih lica rešava bez dvostrukih merila i politizacije i da se tako obezbedi pravda za sve žrtve. Samo pod tim uslovima porodice nestalih lica mogu verovati da društvo i država, ali i međunarodna zajednica koja je u očima srpskog naroda dosta izgubila na svom kredibilitetu, prepoznaju i uvažavaju njihovu tragediju, produženu patnju i bolnu neizvesnost u kojoj godinama žive. Dosadašnja praksa je pokazala da je to bilo samo na nivou deklarativnog izjašnjavanja a ne i u obliku konkretne pomoći (rešavanje slučajeva nestalih lica i obezbeđivanje svake druge pomoći).

4. Deklaracija država regiona u rešavanju pitanja nestalih lica

Porodice i udruženja porodica nestalih lica iz regiona su, u nameri da se proces rešavanja pitanja nestalih lica ubrza i učini efikasnijim, pokrenuli inicijativu i godinama su se zalagali za održavanje konferencije o nestalim licima na visokom političkom nivou. Ta inicijativa je napokon dobila podršku na regionalnim sastancima nadležnih tela za traženje nestalih lica Republike Srbije, Republike Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Crne Gore (koji se od 2004. godine, održavaju jedanput godišnje, kada je tu praksu uveo MKCK, a kasnije se uključila i Međunarodna komisija za nestala lica), pre svega kao značajna za nastavak i ubrzanje procesa, jer on postaje sve složeniji i teži. Inicijativa Međunarodne komisije za nestala lica (MKNL)² za potpisivanje Deklaracije o ulozi države u rešavanju pitanja nestalih lica usled oružanih sukoba i kršenja ljudskih prava, koju su pokrenuli predsednici država (Srbije, Crne Gore i Hrvatske) i tročlano predsedništvo Bosne i Hercegovine, dakle četiri zemlje iz regiona, 29. avgusta 2014. godine u Mostaru, delom predstavlja rezultat navedenih regionalnih aktivnosti na unapređenju procesa traženja nestalih lica. Istovremeno, potpisivanje Deklaracije je bila prilika da se istaknu značajni rezultati koje su postigle vlasti u regionu u rešavanju ovog pitanja, jer je rešeno oko 72% od oko 40.000 slučajeva lica koja su se vodila kao nestala u oružanim sukobima na prostoru bivše SFRJ i AP KiM. To predstavlja rezultat vredan poštovanja i u međunarodnim razmerama, koji treba da ohrabri i druge zemlje koji se suočavaju sa ovim teškim humanitarnim pitanjem. Potpisivanje navedene Deklaracije o ulozi države u rešavanju pitanja nestalih lica usled oružanih sukoba i kršenja ljudskih prava ima za cilj da podstakne proces pronalaženja nestalih lica i definiše odgovornost i ulogu država u rešavanju tog pitanja. Deklaraciju su potpisali tadašnji predsednici Republike Srbije Tomislav Nikolić, Republike Hrvatske Ivo Josipović, predsedavajući Predsedništva Bosne i Hercegovine Bakir Izetbegović i Crne Gore Filip Vujanović. Ovim dokumentom države su potvrdile predanost rešavanju pitanja osoba nestalih usled oružanog sukoba i povreda ljudskih prava u okviru odgovornosti države da osigura trajni mir i unapredi saradnju i pomirenje u demokratskim društvima koja podržavaju i štite ljudska prava.

Sva četiri predsednika država, uključujući i predsedavajućeg tročlanog Predsedništva Bosne i Hercegovine izrazile su, najkraće rečeno, zadovoljstvo što je postignut veliki napredak u pronalaženju nestalih lica. Takođe su izrazili i nadu da će se nastaviti sa ovim procesom, te da će svi učinioci biti pronađeni i kažnjeni, a žrtve koje su stradale u minulim ratovima pronađene.³ U sličnom tonu su se

² International Commission on Missing Persons <https://www.icmp.int/>

³ U tom smislu treba istaći izjavu predsedavajuće regionalne koordinacije porodica nestalih lica sa područja bivše Jugoslavije Ljiljana Alvir koja je u tom kontekstu pozvala države potpisnice da sprovedu Deklaraciju kako ona ne bi ostala „mrtvo slovo na papiru”, istakavši da je krajnji trenutak da se međdržavne razmirice stave na stranu. – napomena autora

obratili i strani diplomatski predstavnici koji su bili prisutni na tom sastanku. Jasno je i običnim poznavateljima prilika na Balkanu da je ovo rečeno klasičnim diplomatskim rečnikom i „tonom“, uz kurtoazne osmehe i rukovanje koje uobičajeno sledi u takvim situacijama. No, šta se posle dešavalo nakon tog diplomatskog skupa? Najkraće rečeno, malo ili skoro ništa! Od tada je prošlo skoro sedam godina, ali nekih vidljivih rezultata nema. Ono što bi trebalo da bude svrha ove Deklaracije i ono što je do sada Srbija uradila i što će raditi ubuduće, a što očekuje i od ostalih po ovom pitanju nalazimo u izlaganju tadašnjeg predsednika Srbije Tomislava Nikolića na ceremoniji prilikom potpisivanja Deklaracije o nestalim licima, 9. avgusta 2014. godine u Mostaru u kojem je između ostalog rekao: „Problem nestalih lica predstavlja veoma osetljivo humanitarno pitanje i zahteva odgovoran, kontinuiran i sistematičan pristup i saradnju svih relevantnih subjekata – država, međunarodnih organizacija, civilnog društva i udruženja nestalih. Svaka žrtva, svaka porodica nestalog lica, bez obzira na nacionalnost, veru, jezik i druge osobenosti, zavređuje nepristrasan i odgovoran odnos svih relevantnih subjekata nadležnih za utvrđivanje sudbine nestalih. Za porodice nestalih koje još žive u neizvesnosti u pogledu sudbine svojih najmilijih, podaci o broju utvrđenih slučajeva predstavljaju malu utehu. Zato smo danas ovde da poručimo porodicama, rodbini i prijateljima nestalih, kao i celokupnoj javnosti, da ćemo uložiti sve što možemo da se svaki pojedinačni slučaj nestanka reši, a da počinioci budu izvedeni pred lice pravde i adekvatno kažnjeni. Republika Srbija će nastaviti da savesno i odgovorno pristupa rešavanju ovog pitanja, svesna da protok vremena ne sme da umanjí, već naprotiv, pojača naše napore u pravcu sveobuhvatnog rešavanja teškog nasleđa prošlosti. Republika Srbija je potpisala sve relevantne međunarodne dokumente u oblasti humanitarnog i ljudskih prava, uključujući Međunarodnu konvenciju o zaštiti osoba od prisilnih nestanaka, jedan od najvažnijih akata kojim je na globalnom nivou definisan problem nestalih. Srbija nikada neće odustati od potrage za nestalim licima, niti od zahteva da se procesuiraju i sankcionišu odgovorni. Za rešavanje ovog problema ne postoji zastarelost koja znači zaborav. Mi ćemo, sa svoje strane, uraditi sve da se lica nestala na teritoriji Srbije pronađu, ali očekujemo i od ostalih potpisnica da učine isto.”

Pored mnogobrojnih deklaracija, sporazuma, apela i tome slično, tokom prethodnih godina Srbija nije gubila vreme, jer već skoro dve decenije ostvaruje taj cilj preko Komisije za nestala lica Vlade Republike Srbije, a u komunikaciji i koordinaciji sa nadležnim nacionalnim institucijama, porodicama nestalih, državama regiona, međunarodnim partnerima i predstavnicima civilnog društva, u cilju utvrđivanja sudbine nestalih. U tom smislu je ispred ostalih država iz regiona, a dosadašnji rezultati govore u tom pravcu.

Na kraju, u cilju daljeg podsticaja u rešavanju pitanja nestalih lica usledio je Berlinski proces na Londonskom samitu za Zapadni Balkan 10. jula 2018. godine, gde je stavljen akcenat na pomirenje i rešavanje pitanja koja proističu iz sukoba

na prostoru bivše Jugoslavije, uključujući i pomenuto pitanje nestalih lica, što je predstavljalo jedan od prioriteta. Tom prilikom zemlje Evropske unije i učesnice Samita Zapadnog Balkana potpisale su, na nivou premijera, Zajedničku deklaraciju o nestalim licima⁴, koja predstavlja ključni dokument zato što podržava prava svih porodica nestalih lica na istinu, pravdu i obeštećenje. Premijeri Republike Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, tzv. Kosova, Albanije, Makedonije, Hrvatske, Nemačke, Francuske, Ujedinjenog Kraljevstva, Austrije, Italije, Slovenije i Poljske istakli su podršku naporima na pronalaženju 12.000 lica koja se još uvek vode kao nestala usled oružanih sukoba na području bivše Jugoslavije. Ovaj samit, obzirom i na zemlje Evropske unije koje su učestvovala u njemu i koje imaju veliki uticaj kako u Evropi, tako i u svetu, mogu da rešavanje sudbine nestalih lica ubrzaju. Zemlje poput Nemačke, Francuske, Velike Britanije, Italije imaju veliki diplomatski kapacitet (i ugled) što može da uliva dodatnu nadu da će i posle toliko godina mnoge porodice doći do posmrtnih ostataka svojih najbližih i do istine kako su i gde stradali. Ipak, vreme koje predstoji pokazaće koliko su te nade zaista realne i koliko pomenute zemlje žele da pomognu.

Zaključak

Iz dosadašnjeg izlaganja smo videli da je protekli period, od oružanih sukoba do danas ostavio je kao posledicu veliki broj slučajeva nestalih lica. Uprkos izvesnom napretku, sazrela je potreba za saradnjom država u regionu koja je utkana u Deklaraciju o ulozi države u rešavanju pitanja nestalih lica koju je podržala i međunarodna zajednica.

Kao što možemo primetiti dosadašnja uloga međunarodne zajednice se ne može okarakterisati kao objektivna u datim (ratnim) prilikama, kao i nakon završetka oružanih sukoba. Nije uspela da izbalansira pristup u odnosu na zavađene strane u sukobu, pa je često imala ponašanje, a shodno tome i odluke koje su bile najblaže rečeno čudne, ali nekako uvek, gotovo bez izuzetka, protivno interesima srpske strane. Takođe može se primetiti da ta ista međunarodna zajednica nije bila dovoljno obaveštena o genezi međusobnih odnosa naroda na ovim prostorima, odnosno o događajima koji su prethodili oružanim sukobima u bivšoj SFRJ, ali i kada su ratna stradanja uzela maha. Osim toga, nije postojala koordinacija svih međunarodnih faktora, već samo pojedinih, koji su vukli poteze, shodno svojim interesima na Balkanu, a koji datiraju decenijama, pa i vekovima unazad. Stoga ne čudi da je ta ista međunarodna zajednica, a što proizilazi iz dosadašnjeg izlaganja doživela neuspeh (možda i nameran!) u periodu nakon postizanja kumanovskog sporazuma iz juna 1999. godine o čemu govore mnogobrojni zločini. Taj broj verovatno nikada neće biti utvrđen, ali itekako boli činjenica da je od tada veliki broj Srba ubijeno, proterano, kidnapovano i nestalo.

⁴ Ibid, 6

Ovom prilikom se nismo (obzirom da nije tema ovog rada) ni osvrtni na ugroženu i napadnutu imovinu, ogromnu materijalnu štetu koja se meri stotinama miliona dolara, a o napadima, paljenjima i uništavanjima objekata Srpske pravoslavne crkve da ne govorimo. Mnogo toga od navedenog je urađeno pred njihovim očima, uz njihovo znanje ili prećutnu saglasnost, a često nisu pokazivali nikakav interes da se utvrdi odgovornost za te zločine i uhapse učinioci iako im je to bilo u mandatu s kojim su i došli na ove prostore. Ne treba biti naivan, i shvatiti da će međunarodna zajednica ili bolje reći neki njenih delovi, i dalje u budućnosti imati značajnu ulogu na ovim prostorima u podsticanju određenih procesa i kreiranju događaja, a pitanje nestalih lica za njih je samo jedna usputna i nevažna činjenica koju će rešavati samo ako za tako nešto imaju određeni interes.

Literatura:

- Izveštaji o radu Komisije za nestala lica – www.kznl.gov.rs
- International Commission on Missing Persons <https://www.icmp.int/>

Ljiljana Krstić
Marko M. Milović

UDC 341.322.5-058.65(497.5)"1991/1995"
341.322.5-058.65(497.115)"1998/2001"
327.7/.8

DOI: 10.5937/MegRev2102099K

Expert article

Received 15.04.2021.

Approved 26.04.2021.

RESOLVING THE ISSUE OF MISSING PERSONS WITH REFERENCE TO THE ROLE OF THE INTERNATIONAL COMMUNITY

Summary: *The existence of the problem of missing persons is a necessary consequence of armed conflicts, even conflicts that arose on the territory of the former Yugoslavia. After twenty years or more, we still have a fairly large number of wanted persons who are listed as missing. The attempts of the international community to help solve these painful issues, which especially concern their families and which arose both during and after the armed conflict, especially in Croatia and on the territory of Kosovo and Metohija, were pointed out. In this regard, a review was given of the Declaration on the Role of the State in Resolving the Issue of Missing Persons from 2014, which was signed by four countries in the region and which should be an incentive in resolving this issue.*

Keywords: *Resolving the issue of missing persons, The role of the international community, The declaration of the countries of the region*